

Félmúlt

Rilke szerint

a költészet tapasztalat: léttapasztalat, amelyről az előttem járó idősebb nemzedék, Utassy József szép kifejezését kölcsönvéve, „csillaggal kiszemelt költői” – sokat tudnak. Oly sokat, hogy lélekvezetőként állnak elénk.

Jánosy István

mint végzett teológus, pszichológus és nem mellékesen vérbeli klasszika-filológus éppenséggel nem laboratóriumi költészetet művelt. Háborús tapasztalatait, jóllehet nem járt a fronton, de temette az ostrom áldozatait, csak nehezen tudta feldolgozni. Rémképek gyötrik. Ezek elemzése révén jut el odáig, hogy a háború keletkezésének okára kérdez rá. Az emberi tudatalattiban rejtőző gyilkos ösztönezőket vallatja. Kiutat keres. Hogy ezt miképpen teszi, arról sokat elmond a *Prometheus az emberhez* című vers következő részlete:

Sápadt halottaid éledve megjelennek...
A bolygók lelkei, az álmok szelleme:
ős titkok kútja... Menj! Kutasd! Merülj bele!
De bármily mély e kút, lámpásod csak az ész.
Csak azért szállj alá, mert így talán megoldod
a vágyak zendülését... s megcsöndesülve boldog
leszel, s nem ölsz. Ez út szakadékos, nehéz.

A versben jelzett út kétségkívül az ember erkölcsi felemelkedésének pszichanalitikus útja, melyben az álom és a vízió – mint éberálom – egyfajta kulcsot ad a tudattalan megismerésére. Mindennek átgondolása, a jungiánus pszichológia költői módszerré avatása még ma is az újdonság erejével hat.

Jánosy verseiben, szinkronban a világlíra önvallomás-költészetének hasonló felismeréseivel, a tudat és a tudattalan, a mítosz és a valóság közötti viszony újraértelmezésére szólít fel.

Rába György

első verskötetete az Úr vadászata, háborús időkben, 1943-ban jelent meg. Központi élménye a gyerekkor és az ifjúság idilljén áttetsző fenyegetettség. Például így:

A fényes gyerekkort elhagyva jártam
a Hallgatás sötétlő tornyain
s a téphetetlen sűrű éjszakában
kiégtek gyöngé mécsként szemeim.

(Egy biblia margójára)

Máskor így:

A boldogság harmatos
virágát égi csősz, vigyázom,
s szirmait egy csillagos kék éjszakán
szétfújom a világon.

(Gyermeki január)

E sugallatos képekben a vers a külső világ tárgyait, jelenségeit mint jelrendszert használja az én egzisztenciális fenyegetettségének kifejezésére. A lényeg a sűrítés, az élmény szimbolikus fénycsóvjának kivetítése a világba. Rába háborús tapasztalata – szinte a csontig lemarja költészetének ékítményeit – szokatlan indulatit töltést sűrít magába. Jó példa erre *A koldus* c. szonett. Így indul:

Üvöltsd ki: nincsen semmi, semmi, semmi.
Elfogyott az utolsó élelem,
magunkat mérjük ki a mérlegen
s az Istenből alig jut egy csipetnyi.

Fodor András

költészete nem különíthető el a világlíra áramlataitól. Különösképpen fontos visszaigazolást jelentett számára a találkozás Auden lírájával, aki „a cipőfűzőkötéstől a körömvágásig támadt reflexiókig” mindent versbe emelt. Fodor hasonlóan jár el, mikor valósággal versbe fényképezi, folyamatosan dokumentálja maga körül a világot. A *Tengerek, dombok* c. kötet újítása a mérnöki pontosság:

Kondul a Westminster fölött
a körbeért idő.
Jelére ellöki magát,
a vízre siklik a hajó.
Mögötte torlódón zubog
a hullámok rengő sora.
Homlokomon az osztott levegő
lobog, akár két hosszú szárny,
két hűvös pántlika.

Az idézetből megállapítható, hogy a látvány pontos, anyagszerű visszaadásának milyen fontos szerepe van. Ez a leíró tárgyiasság ismérveivel nem egészen behatárolható valóságérzékelés a mai magyar líra jelentős értékei közé tartozik.

Parancs János

egzisztencialista létszorongása sok szempontból kötődik az előtte járó újhordások életszemléletéhez, s mégis mennyire más! A *Sötét folyam* partján állva, hogy gyűjteményes könyvének címét idézzem, az emberi kreatúra ellehetetlenülése foglalkoztatja. Valójában a hitvesztés drámája. Ezért mondja, mondhatja:

Tébolygó árnyak vagyunk,
apátlan nemzedék tolong,
iránytű nélkül.

Ez a keserűséggel teli, minden öncsalást és illúziót elutasító igazságkeresés mégsem volt híján a paradox reménynek, amit az *Utoljára* című vers így összegez:

Egyet tanulj meg,
a többi járulékos ismeret:
az élőkől semmit se várj!
Senkinek sem irgalmaznak,
sietve betöltik majd a helyed.
De ami igazán számít,
azt ők sem tudják.
Egyedül kell ráatalálnod,
ha van, a kivezető kapura.
Ezért figyelik árgus szemmel
minden moccanásod, távozásod.
Rajtad már csak a holtak,
a bolyongó lelkek segíthetnek,
csak az Isten, ha csakugyan létezik.

Csokits János

lírája csak az utóbbi másfél évtizedben érkezett haza. A nagyrészt nyugati emigrációban született életművel kapcsolatban érdemes Pilinszky levelét idéznem. Ezt írta: „Költészeted otthoni küzdelmeinknek, kereséseinknek testvéri kiegészítése.” A megjegyzés segítséget ad ahhoz, hogy elhelyezzük Csokits János életművét a magyar líra égboltján, ha nem is abban a csillagképben, ahol az újhordások találhatóak, de mindenképp annak közelében. Csokits központi élménye, hogy bolygó-lakónak érzi magát. Ez a kozmikus létmegélés mindenképp méltó a figyelemre.

Érdemes idézni ezzel kapcsolatban a *Kipillantás egy holdkráterből* zárását, melyben a hontalan költő egyszer csak otthonra lel a mindenségben:

Nyárdéli mennybolt, drága szín!
hűsítő búzavirág,
indigó, türkiz, ultramarin,
zafírba zárt világ:

eltűntél, és most odafönn
sima, rézgálic golyó
tükrében látom, hogy a csönd,
a halál mire való.

Egem és földem odavan.
Fogamra fagy a szám.
Elektronzápor a szavam.
Minden égitest hazám.

(Zene)

Hules Béla

úgy halt meg, hogy egy szűk kör kivételével alig ismerték. Verseiben nem misztifikálja a költészetet. Úgy írt, hogy közben pontosan érzékelt a kultúra mint jelrendszer válságát. Tudatában volt annak, hogy a költészet egyre kétségesebb vállalkozás. *Vackor* című versének szavaival:

a költészet valami nagyon kicsi dolog
amit nagyon kicsi lények csinálnak
és az a legcsodálatosabb, hogy mennyire vigyáznak,
hogy tökéletes legyen
amijen persze
egyáltalán nem lesz.

Az idő és a lét szüntelen nyomásának tudatosítása, a régi helyesírási vitát felidéző, ly helyett tudatosan j betűt használó költő sajátos ökológiai szemlélettel tekintett a világba. A létezés Hules számára az előtte és az utána lévő végtelenség megsejtését jelenti. Példázhatja ezt a *Sándor papagájáról* szóló részlet:

SÁNDOR a hárommilliárd év
SÁNDOR a tizenöt vagy húszmilliárd év
SÁNDOR, aki majd szobámba költözik
visszaveri szemeimnek a zöld fénysugarakat

a hárommilliárd a tizenöt
vagy húszmilliárd évet

Baka István

nemzedékemnek egyik legfontosabb költője. Sajnálatos módon a rendszerváltás irodalmi káderpolitikája nemcsak őt, akinek emlékét Szeged hűségesen őrzi, hanem vele egy egész nemzedéket taszított a feledés margójára. Igaztalanul és vakon az értékekre, holott nemcsak összefoglaló volt, hanem új utak és irányok elindítója. Költészetének tán legadekvátabb terepe a nagy karriert befutó szerepvers, mely az én elrejtését és megsokszorozását egyszerre tette lehetővé. Ez a szerencsésen megtalált verstípus – összhangban a hetvenes években megerősödött történelmi érdeklődéssel –, kivételes lehetőséget kínált a költőnek, hogy megváltva a magyar fátumot, elbukott forradalmainkra, a kelet-közép-európaiság dilemmáira, a kis népek létharcára irányítsa a figyelmet, s ezáltal múltjával, eredetével szembesítse az olvasót. Baka István költészetének egyik kikerülhetetlen csúcsát a *Döbling* jelenti. Ez az a mű, ahol Széchenyi alakjában megtalálja azt a hőst, akinek példája ma is aktuális, aki kellő szabadsággal kezelhető lírai témát kínált számára. A mű a szerepversben lévő drámai lehetőségeket mint lírai monodrámát alkalmazza. A többtétéles mű első részében a töprengő Széchenyi jelenik meg. Így:

Beh jó hogy el van zárva minden ablak
beh jó hogy itt benn minden óra áll
míg így marad nem férközhet be hozzám
a park ösvényein settenkedő halál

Éjszaka van magamra hagytak végre
az orgyilkosok árulók sehol
körülnézhetek Döbling ez vagy Magyarország
vagy a Döbling-Magyarország-Pokol

Baka István 1983-ban megjelent műve a történelmi álarcon keresztül, hat évvel a rendszerváltás előtt, fontos, másképpen elmondhatatlan félelmeket és aggodalmakat fogalmazott meg.

Gutai Magda

a *Költözés* című második kötetével datálhatóan a korábbi zárt versszerkezetek helyett egyre inkább a nyitott, a levegős líratípus irányában tájékozódik, miképp ezt Pilinszky is tette – Gutai Magdával hajszára egy időben – a *Szálkák* és a *Végkifejlet* darabjaiban. Gutai a tudatműködés gyorsírásszerű jeleivel kottázza le érzéseit és benyomásait. Azaz klipszerűen felvillantott helyek és helyzetek

szempillantás alatt változtatható ábráival fejezi ki korunk meghasonlott emberének drámáját. A költő eleinte kívülről figyelte a végzet működését, aztán egyre inkább a saját bőrén érezte. E fokozatosan adagolt tragédiaközelség, szenvedéstörténet következő stációja már a gyermekét elvesztő anya fájdalmas élethelyzetében mutatja. Erről, vagyis a gyász alig artikulálható fájdalomáról szól a *Gyöngyöt hantolunk el, görönggyel gyöngyözünk* szívszorító játéka:

Ha meghalok, mi lesz a szembogárral,
az is velem hal, mondd, vagy elrepül?
Mi van mögötte? Gyöngy piheg belül?
Elsötétül este a madárdal.

A találomra megidézett költők

(természetesen folytatható a sor) közel vannak még hozzánk. Szavaik még fel-felrezegnek egy-egy törékeny pillanatra az olvasókban, akik a szavak vezetékein keresztül nem egyszerűen szavakkal lettek gazdagabbak, hanem érzésekkel, a félmúlt és az állandóan történő jelen közötti kapcsolattal, az érzések táguló univerzumával, amelyben a gyökér üzen a virágnak. A halál a feltámadásnak. Tél a tavasznak.